СЕМАНТИКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ

О. С. Антіпов (Луганськ)

УДК 811.161.2’37’42

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ „ПАТРІОТ” У ФЕЙЛЕТОНАХ ВОЛОДИМИРА САМІЙЛЕНКА

Публіцистика завжди посідала особливе місце в духовному житті України. Це можна пояснити щонайменше двома причинами: „історичною долею і своєрідною ментальністю народу” [Здоровега 2004: 225]. Українська нація протягом століть шукала своє утвердження, свій самозахист у народній творчості та публічному слові, оскільки до галузі його функціонування „входили питання, що мали вирішальне значення поточного життя народу” [ЕСБЄ XXV: 746 – 747].

На помежів’ї XIX – XX ст. особливого значення набула художня публіцистика, яка перебуває на перетині власне публіцистики й літератури. Письменницька публіцистика, на думку А. Погрібного, – „те ж саме, що й публіцистика „взагалі” як рід журналістики, оскільки її характеризує пряме, без жодного дистанціювання, втручання в явища життя, оскільки аналіз цих явищ здійснюється негайним, безпосереднім чином, а не через характери, оскільки на першому плані письменника-публіциста – його позиція, думка, громадянський темперамент” [Погрібний 2009: 29]. Слушно зауважує О. Глушко: „Художня публіцистика, якщо вона торкається гострих суспільних проблем, крім глибокого знання предмета і високої літературної майстерності, вимагає від автора ще й граничної мужності та чітко визначеної громадянської позиції. Це те, що в народі називають подвижництвом в ім’я ідеї…” [Глушко 2008: 27].

Одним із жанрів художньої публіцистики є фейлетон. Цієї думки дотримуються і літературознавці (Р. Гром’як, О. Галич, Н. Заверталюк, Ю. Ковалів, С. Корнілов), і журналістикознавці (В. Здоровега, О. Тертичний, Д. Григораш). Серед головних його рис називають такі: у фейлетоні висміюють негативні явища соціально-політичного життя, повсякденного побуту, стосунків між людьми [Здоровега 2004: 249], злободенна тематика розкривається в гумористичному плані [Галич 2001: 277]. І. Груздєв зазначав, що поняття фейлетону-статті чітко сформувалося в періодиці XIX ст., і саме цей жанр був одним з провідних у російській газетній періодиці 20-х рр. XX ст.; виразністю своєї конструкції він привертає увагу читача [Груздєв 1927: 14 – 18].

Досліджуючи лексико-семантичне поле „патріот” на матеріалі художньої публіцистики, ми не можемо не згадати про Володимира Самійленка, який сам був не байдужий до долі української держави та свого народу. Творчість митця дає унікальний багатий і вдячний матеріал

для розуміння природи національної ідеї, висвітлення місця, ролі та значення цього феномена в житті національно орієнтованої еліти, народних мас, усієї нації. Його життя – виважені послідовні дії свідомого громадянина, патріота, що сповідує державні інтереси [Мартинюк 2000: 5 – 6].

Талант В. Самійленка виявився й у написанні статей на злободенну тематику, що розкривають у гумористичному плані негативні явища соціально-політичного життя, проблеми взаємопорозуміння влади й народу.

Предметом нашого дослідження є лексико-семантичне поле (ЛСП) „патріот” у фейлетонах В. Самійленка.

Поле як лінгвістичне явище перебуває в центрі уваги мовознавців протягом останніх десятиліть. Поняття ЛСП було розроблене Е. Оксааром і О. Духачеком, хоча термін „поле”, а саме „семантичне поле”, увели до обігу семасіології німецькі мовознавці Г. Іпсен та Й. Трір. Семантичне поле як складну функціональну системно-структурну одиницю лексико-семантичного рівня визначив Ф. Жилка. М. Кочерган кваліфікує лексико-семантичне поле як сукупність парадигматично пов’язаних лексичних одиниць, які об’єднані спільністю змісту (іноді спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну й функціональну подібність позначуваних явищ. Складниками поля мовознавець визначає ядро (найважливіші слова) та периферію (функціонально менш важливі слова, які, як правило, належать і до іншого лексико-семантичного поля) [Кочерган 2006: 265 – 267].

Друга половина XIX ст. означена активним націєтворчим рухом, рушійною силою якого були мовні проблеми, а на порядку денному стояли питання відродження національної ідеї та патріотизму в українців, що, на жаль, не втратило актуальності до сьогодні, це й зумовило вибір теми нашої розвідки.

У статті ми поставили за мету виокремити та проаналізувати ЛСП „патріот” у фейлетонах В. Самійленка.

Лексему „патріот” в кінці XIX – на початку XX ст. було представлено в тогочасних лексикографічних джерелах. Так, в енциклопедичному словнику, укладачами якого були Ф. Брокгауз та І. Єфрон (1898), поняття „патріотизм” потрактовано як любов та почуття прихильності до вітчизни, до рідного народу [ЕСБЄ XXIII: 36]. У словнику іншомовних слів В. Доманіцького (1906) подано таке тлумачення: „Патріот – той, хто любить вітчизну – свій край, своїх людей. Патріотами на глум прозивають темних, несвідомих або не совісних, хоча й несвідомих, людей, що допомагають у всьому урядови (правительству), немов би то боронячи вітчину од загибелі” [Доманіцький 1906: 88 – 89].

ЛСП „патріот”, представлене у фейлетонах В. Самійленка, об’єднує два ряди; „справжній (істинний) патріот” і „патріот на глум

(антипатріот)”. Обидва ці мікрополя у творах письменника репрезентовані широкою низкою лексем з відповідною сполучуваністю і яскравими епітетними характеристиками.

До ЛСП „патріот” входять слова: *держава, рідний край, батьківщина, вітчизна, український народ, нація, громада, громадянин, громадянський обов’язок* та ін. Навколо названих ключових слів у мові фейлетонів В. Самійленка групуються характерні контексти, які дозволяють реконструювати тогочасне й зокрема авторське розуміння цього феномена, як-от у творі „З моїх пригод”: *„…кортіло знайти якийсь спасенний спосіб на користь рідного краю”; „…я люблю рідний край у широкому розумінні слова, коли в тому рідному краї не тісно іншим <…> люблю рідне місто Київ”; „людина має щирий замір робити добро, ощасливити людей”* [Самійленко 1990: 239] (Далі посилаємося на це видання, зазначаючи лише сторінку); *„…почуття громадянського обов’язку потягло мене до діяльної роботи на користь краєві”* (с. 240).

Лексема „патріот” означена у творах В. Самійленка прикметниками *справжній, істинний, щирий, великий*. Ці епітетні характеристики входять і до мікрополя „антипатріот”, створюючи колорит іронії, а подекуди й сарказму: *„Студент-філолог навчає за 3 рублі в місяць грати на балалайку* ***справжніх патріотів”*** (с. 244); *„Поставлено припекти інородців і старатися, щоб* ***щирі патріоти*** *держались політики: „твоя скриня – моя скриня, але моя скриня – не твоя скриня»”* (с. 246); *„Незважаючи на те, що всі* ***справжні патріоти київські****, яких набереться, певно, не один десяток поміж трьохсот тисячів людності, заздалегідь смакували той обід, який мав їм виставити д[обродій] Чоколов”* (с. 258).

Епітети *справжній, почесний* означують і лексему „громадянин”, що дозволяє зробити висновок про його контекстуальну синонімію до слова „патріот”.

Як показує досліджений матеріал, мікрополе „антипатріот” представлене у фейлетонах В. Самійленка ширше, що, імовірно, можна пояснити специфікою жанру, який покликаний закцентувати увагу на негативних явищах суспільно-політичного життя, серед яких байдужість до долі своєї держави посідає не останнє місце.

„Патріот на глум” для письменника – це „не громадський чоловік”, тобто людина, далека від громадських справ, безнадійно байдужа, неосвічена, несвідома в політичних справах, яка тривожиться ОПІКУЄТЬСЯ не за громаду, а тільки за себе: *„Звичайна річ, що не кожного тривога має, так би сказати, громадянський ґрунт. Один тривожиться не стільки тим, що падає в ціні державна рента, а більш тим, що він не може її проміняти на щось корисніше”* (с. 268).

Це мікрополе В. Самійленко збагатив індивідуально-авторським перифрастичним утворенням *кивоп’яти* (антипатріоти), *кивоп’ятство* (псевдопатріотизм), обігравши два фразеологізми з компонентом *п’яти*: *накивати п’ятами* та *душа в п’ятах*: *„Я зрозумів, що* ***накивати***

п'ятами *в кожнім разі далеко безпечніше, ніж накивати на кого пальцем. <…> У наш час партія* ***кивоп'ятів*** *надзвичайно зростає. Рідний край не може навіть усіх їх містити, і багато з їх опинились аж за кордоном. Шукаючи причини такого епідемічного* ***кивоп'ятства****, я хутко догадався, що вона зовсім не в тому, щоб люди так уже любили танцювати або швидко бігати. <…> Причину я бачу тепер у тім, що в усіх цих людей їх* ***душа в п'ятах"*** (с. 229). Представлений контекст дозволяє до периферії ЛСП „патріот" включити семеми: *кордон, страх, побоювання.*

У своїх публіцистичних творах В. Самійленко часто веде оповідь від першої особи, позиціонує оповідача як людину аполітичну. Проте аналіз порушених письменником тем, акцентування уваги у фейлетонах на політичній проблематиці, авторська пристрасть і зрозуміла громадянська позиція, щоправда подекуди завуальована в алегоріях та іронізуванні, дають нам право стверджувати, що сам автор був справжнім патріотом.

Отже, ЛСП „патріот", представлене в художній публіцистиці В. Самійленка, збагачене такими семами, як *громада, громадянин, громадянський обов'язок, нація, держава, державне життя* та ін.

Перспективи дослідження вбачаємо в розширенні ЛСП „патріот", представленого в письменницькій публіцистиці кінця XIX – початку XX ст., та зіставленні його з одиницями лексико-семантичного рівня сучасної літератури.

Література

Галич 2001 – Галич О. Теорія літератури : підручник / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв ; за наук. ред. О. Галича. – К. : Либідь, 2001. – 488 с.; **Глушко 2008** – Художня публіцистика: традиції, проблеми, перспективи [Електронний ресурс] / О. К. Глушко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzizh -/2008_32/Glushko%20O. %20K..pdf; **Груздев 1927** – Груздев И. Фейлетон : сб. ст. / И. Груздев и др. – Л. : Academia, 1927; **Доманіцький 1906** – Доманіцький В. Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів / скл. В. Доманіцький. У Київі, року 1906. – С. 88 – 89; **ЕСБЄ 1890 – 1907** – Енциклопедичний словник Брокгауза і Єфрона : у 82 т. – С.-ПетербургЪ : Типо-Литографія И. А. Ефрона, 1890 – 1907; **Здоровега 2004** – Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : підручник / В. Й. Здоровега. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Л. : ПАІС, 2004. – 268 с.; **Кочерган 2006** – Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник / М. П. Кочерган. – вид. 2-ге, випр. і доп. : – К. : Академія, 2006. – 464 с.; **Мартинюк 2000** – Мартинюк М. І. Своєрідність художнього втілення національної ідеї у творчості Володимира Самійленка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 „Українська література" / М. І. Мартинюк. – К., 2000. – 18 с.; **Погрібний 2009** – Погрібний А. Г. Поклик Дужого чину : статті, портрети, силуети,

наближення, публіцистика / А. Г. Погрібний ; вст. сл. В. Г. Дончика та П. П. Кононенка. – К. : Просвіта, 2009. – С. 24 – 35; **Самійленко 1990** – Самійленко В. І. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Переспіви та переклади. Статті та спогади / В. І. Самійленко / вст. ст., упорядкув. і приміт. М. Г. Чорнописького ; ред. тому П. І. Орлик. – К. : Наук. думка, 1990. – 608 с.

Антіпов О. С. Лексико-семантичне поле „патріот” у фейлетонах Володимира Самійленка

На помежів’ї XIX – XX ст. особливого значення набула художня публіцистика, яка перебувала на перетині власне публіцистики й літератури. Письменницьку публіцистику характеризує пряме втручання в явища життя, аналіз яких здійснюється негайним, безпосереднім чином, оскільки на першому плані письменника-публіциста – його позиція, думка, громадянський темперамент.

Предметом аналізу в статті є письменницька публіцистика помежів’я XIX – XX ст., репрезентована фейлетонами Володимира Самійленка. У роботі окреслено специфіку цього жанру як провідного в тогочасній періодиці, серед головних його рис названо такі: висміювання негативних явищ соціально-політичного життя, повсякденного побуту, стосунків між людьми; розкриття злободенної тематики в гумористичному плані. На матеріалі фейлетонів В. Самійленка здійснено дослідження лексико-семантичного поля „патріот”, визначено й схарактеризовано опозицію, створену всередині („справжній патріот” та „антипатріот”); виділено лексеми, якими письменник збагатив досліджуване поле.

Ключові слова: патріот, письменницька публіцистика, фейлетон, лексико-семантичне поле, семема.

Антипов О. С. Лексико-семантическое поле „патриот” в фельетонах Владимира Самийленко

На рубеже XIX – XX вв. особое значение приобрела художественная публицистика, находилась на пересечении собственно публицистики и литературы. Для писательской публицистики характерно прямое вмешательство в различные проявления жизни, анализ которых осуществляется незамедлительным, непосредственным образом, поскольку на первом плане для писателя-публициста – его позиция, мнение, гражданский темперамент.

Предметом анализа в статье является писательская публицистика рубежа XIX – XX вв., представленная фельетонами Владимира Самийленко. В работе определена специфика этого жанра как одного из ведущих в то время в периодике, среди основных его черт названы следующие: высмеивание негативных явлений социально-политической жизни, повседневного быта, отношений между людьми; раскрытие злободневной тематики в юмористическом плане. На материале

фельетонов В. Самийленко проведено исследование лексико-семантического поля „патриот”, определены и охарактеризованы два ряда, которые создали внутри его микрополя „настоящий патриот” и „антипатриот”; выделено семемы, которыми писатель обогатил исследуемое поле.

Ключевые слова: патриот, писательская публицистика, фельетон, лексико-семантическое поле, семема.

Antipov O. S. Lexical semantic field „patriot” in Volodymir Samiylenko’s pheiletones

On border of the XIX – XX centuries special meaning acquired art publicistic writing, which were on the cross of actually publicistic writing and literature. Writer’s publicistic is characterized by direct interference into the life`s occurrences, their analyze is made immediately, proximately because on the first place of the writer-publicist are his position, thoughts and civic temperament.

The subject of analyzes in the article is writer’s publicity of border XIX – XX centuries which is represented by the V. Samiylenko’s pheiletones. His talent manifested also in article writing on burning questions that show in humor way negative aspects of social and politic life, problem of mutual understanding government and Ukrainian people.

Specific of this genre is stipulated in the work as leading of that time periodical press. Among the major their features are named such as the negative features’ of social and politics life ridiculing, everyday life, relationships between people; detection of the burning question in humoristic way. Using the materials of the V. Samiylenko’s pheiletones is made the researching of lexical semantic field „patriot”, detected and characterized two rows that made in the middle of it micro fields „real patriot” and „anti-patriot”, marked sememes due which writer enriched the researched field.

Lexeme „patriot” is mentioned in the works of Samiylenko by adjectives *real, proper, sincere, and great.*

Key words: patriot, writer’s publicity, pheiletone, lexical semantic field, sememe.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2012 р.
Прийнято до друку 24.01.2013 р.
Рецензент – к. філол. н., доц. Мілєва І. В.